

POKRETNİ HORIZONT

POKRETNİ HORIZONT

Danijele del Đudiče

Sa italijanskog prevela
Snežana Milinković

Naslov originala
Daniele Del Giudice:
ORIZZONTE MOBILE

© 2009 by Daniele Del Giudice
© 2019. za srpsko izdanje, Heliks

Izdavač
Heliks

Za izdavača
Brankica Stojanović

Urednik
Bojan Stojanović

Lektor
Vesna Đukić

Štampa
Artprint Media, Novi Sad

Tipografija
Janson Text

Prvo izdanje

ISBN: 978-86-6024-033-2

Smederevo, 2019.

www.heliks.rs

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

POKRETNİ HORIZONT

Želeo bi da odmah zaurlaš vlastitu priču, želeo bi da kažeš: „Katkad veruješ da zapadaš u sve prošle i buduće greške“, ili: „Svaki čovek u sebi nosi sobu“, ili: „Kada bih mogao da shvatim kako je sve moglo ovako da se svrši“, balansirajući na žici, liniji, ali ako je tačno da svaki čovek u sebi ima sobu, tvoja je sva u neredu, na komodi se gomilaju stare fotografije i ti bi pomislio: „Nemoguće je sećati se svega“, pozvao bi se na rasejanost jer je jedina koja izbavlja od bola, a u kutiji u kredencu stoji jaje pingvina, probušeno i bez belanca i žumanca, doneto s krajnjeg Juga, ledene južne oblasti. Ili će, možda, uskoro izvući tvoj broj, neko kaže: „Znaš, sada će izvući moj broj, osećam to, znam, izvučeni su brojevi svih onih koje sam poznavao“, i ugledavši kuglicu kako se zaustavlja u udubljenju niko nije ni sačekao da krupije glasno objavi broj, ustali su i zaputili se k vratima, s vlastitim brojem ispisanim na leđima, poput atletičara na kraju trke, od onih što ne samo stižu prvi, već trku završavaju i pre kraja. Eto, želeo bi da odmah zaurlaš ugrušak bola, ili sreće, što se ne da iskazati uređenim rečima, već svima njima odjednom, u prasku poput praska zvezde, i muk je preneražen i leden, a gde je onda spokoj, gde je tvoj spokoj, gde je vladanje sobom,

gde staložena seta nedokučivog kapetana, pomalo rastresenog, pomalo mučaljivog, koji drži konce u rukama, čovek na nitima koji je sam ushteo da se protegne?

Niti ima tri stotine i šezdeset, ali dvadeset i četiri su bitnije od ostalih, dvanaest desno i dvanaest levo, i odatle bih mogao da počnem, ali početi znači odlučiti šta ide pre a šta posle, uneti red, izdvojiti iz toka, razbiti istovremenost, izaći iz sveprisutnosti, kao da rečenica ide za rečenicom, slika za slikom, misao ili sećanje ili priča za pričom, jedna i onda još jedna i još jedna, a ne sve odjednom. Potrudi se da ostaneš u tom neredu, da mu se prikloniš, ali nije lako i nije uvek moguće, ne uspevam uvek. U ovom trenu, tačno u ovom trenu, mogao bih da budem čovek koji proverava časovnike u noćnoj smeni, stari gospodin zatvoren u opservatoriji Griniča, gde je proveo veći deo noći vlastitog života, u noći poput mnogih drugih, ne čuvar svetionika već čuvar vremena, pošto ovde unutra nema fenjera koji kruži, kruže jedino mehanizmi časovnika, dvadeset i četiri sata u nizu, svaki za sat vremena beži od drugog, sat za rađanje na istoku gde se sunce rađa, sat za zalazak na zapadu gde sunce zalazi. Svaki sat jedna linija, svaka linija jedna nit, duž niti priče liju dole, liju sve do tebe što si u međuvremenu već stigao dole da ih gledaš odozdo.

Po svojoj prirodi, Istorija nije ništa drugo do pismo u drugačijem obliku.

Baza Amundsen–Skot, 90° 00' južno i 139° 16' zapadno, prva nedelja leta južne hemisfere, 2007.

U zelenom plavičastom uzdrhtalom oreolu, svetlosti koja ovde predstavlja veće, male skupine adelijskih pingvina brzo prolaze. Idu u smeru suprotno od mora. Putuju na jug u očajničkoj žurbi, podignutih peraja za plivanje, njuške izbačene unapred, bacajući šapice čas tamo čas amo, održavajući ravnotežu repom poput tronošca. Njihov usredsređen i zabrinut izgled, meni užasno komičan, kao da govori: „I’m late, I’m late, for a very important date“, kao u knjizi o Alisi, ili jednostavnije: „Ne možemo sada da zastanemo, previše je posla“. Pratio sam ih pogledom sve dok nisu postali teturave tačkice u belom prostranstvu, potom su bez nekog očiglednog razloga skrenuli u širokom luku, te su se jednako zahuktali vratili natrag. Prvi što su stigli ovde bacili su se na trbuhe, klizeći poput pljosnatih sanki sve dok se nisu zaustavili. Zatvorili su nebesko plave oči, zaspali su. Deo su svega stvorenog i ova bića čija je priroda čuđenje, vera u poredak koji nikada neće biti izmenjen, razmišljanje savršeno logično budući potpuno apstraktno, i neutaživa znatiželja: izloženi

su, dakle, najgorim nepoznanicama. Dobri Bog ih je baš prikladno smestio ovde dole na Antarktiku jer bi na našim geografskim širinama već osvojili moć u ime sila Dobra i Razdraganosti, ili bi bili istrebljeni. Ipak, da su pingvini životinje prepune briga to sam znao odranije.

Stigao sam s ekipom pomorskih biologa u čijem je sastavu Džeremi Miler, Velšanin iz Kardifa koji se bavi papuanskim pingvinima, najvišima među malim pingvinima. Papuanski pingvini procenjuju svaki korak pre no što se upuste u mali skok s jednog kamena na drugi. Pomno proučavaju naredni kamen: da li je gladak ili grub, da li vlažan ili suv, da li s mahovinom ili bez, i kada je cilj izučen u svim pojedinostima usredsređuju se u konačni izraz tipa: „Šta će sa mnom biti!“, šire peraja i skaču, nekoliko centimetara, doskačući blago izmešteni iz ravnoteže, iznenađeni što su još uvek na nogama. Pre mnogo godina, za mog prvog putovanja na Antarktiku, ovde sam stigao zajedno s drugom ekipom koja je radila s adelijskim pingvinima, pravim akrobatama u poređenju s ovima: iskakali su iz mora poput lutaka na oprugu, savršeno uspravni, i prizemljivali se na ledenu, nekoliko metara višu ploču. Nisu se uvek prizemljivali, nekada bi se zabili u beli zid i uspravni padali u vodu, ponovo izbijajući iz nje jednako dostojanstveno, udarajući i padajući i iskačući, sve dok ne bi uspeli.

Pingvini su posvuda, nema potrebe tražiti ih, s Džeremijem ih susrećemo na putu od jedne do druge baze, dok hodamo svaki udubljen u vlastite brige, meteorološke prilike, pravac kojim valja ići. Jednog jutra nam se u daljini ukazala prepuna *rookery*, ptičja kolonija, i nekoliko ovih usamljenih ptica. Pronašli smo dvoje odraslih i jedno malo na obali mora. Bilo je međusobne znatiželje i učtivosti sve dok dvoje odraslih

nije skočilo u vodu i iščezlo. Od svih izraza za koje su pingvini kadri, izraz očaja je neodoljiv, jer je to očaj bez leka. Mala životinja, pile koje je ostalo samo, počelo je da krešti hodaćući duž obale, gledajući u svim pravcima. Pingvini bolje vide u vodi, gde im se spuštaju drugi prozirni kapci, neka vrsta prirodnog sočiva koje ih štiti od slanoće i koriguje njihovu hipermetropiju. Odlično sam video njegove roditelje, ispršene na obali stotinak metara dalje, i pokušavao sam da mu ih pokažem, ali se on spoticao o kamenje ne obazirući se više na mene, s onim žurnim izrazom: „I’m late, I’m late“, sve dok se verovatno nije uverio da su njegovi roditelji nestali u moru i ostavili ga onde: tek tada se okrenuo prema vodi i potpuno utučen i razočaran bacio se u nju. Već sam znao o čemu se radi. Porodična scena kojoj sam prisustvovao predstavljala je ključni trenutak odrastanja, kada mladi pingvin biva prinuđen da sam u moru dođe do krila i planktona kojima se hrani, a koji mu se do izvesnog trenutka daju kao kaša što je kroz kljun izbljuju roditelji. Shvatio sam da pingvinima dajem ljudske osobine, što sam sebi rekao da neću činiti, i ponovio sam to Džeremiju: bolje se držati mnogih objašnjenja o ponašanju pingvina različitih vrsta koje ekspedicije biologa posmatraju i katalogizuju. Muka s pričama, o pingvinima, jeste ta što su ispričane s jedne jedine tačke gledišta, one ljudske. Njihovu maštovitost i znatiželju, nepresušne, podređujemo onome što pripada nama, menjajući njihov smisao.

Može biti da su i pingvini skloni da ljudima pripisuju osobine pingvina, i to se izvesno desilo nekoliko nedelja posle kada smo, putujući peške, ja i međunarodna ekipa od deset biologa, sreli povorku carskih pingvina, najveće vrste. Oni, pingvini, jedan za drugim, mi, ljudi, jedan za drugim. Dve zajednice jednako u hodu, pingvini iz unutrašnjosti k obalama

da bi došli do hrane, mi s obala k unutrašnjosti da bismo doprli do najhladnijih oblasti gde žive carski pingvini. Oni, mi, proživljavali smo identičnu samoću u okeanu lednika i snega, i iste brige. Kada smo stigli na dostojno rastojanje, vođa carskih pingvina, glomazan i pozamašan primerak vrste, izdužio je vrat prema nama u dubokom naklonu i kljuna pri-ljubljenog uz grudi izrekao je dugi grgoljeći govor. Po svršetku govora, iz položaja uvažavanja upro je pogled u Žaka, vođu ekipe, da bi video da li je shvatio. Niti je Žak, najiskusniji etolog, niti iko od nas mogao da razume taj govor. Tada je pingvin opet ponovio dugačko grgoljenje pognute glave, ne gubeći strpljenje. Strpljenje su pak gubili ostali pingvini iza njega, počinjali su da sumnjaju da je njihov vođa nešto zabrljao. Iskoračio je napred drugi, odgurujući u stranu svog pret-hodnika. Sa istim naklonom i istim pogledom uvis ponovo je održao govor koji će za nas ostati jednako nerazumljiv.

Ali prava strast pingvina bili su psi. Ako bi ih uočili u nekoj antarktičkoj bazi, samo su k njima išli, ne obazirući se na ljude. Neprestano bi se klanjali i dugo govorili, psi bi im odgovarali lajući i poležući na prednje šape; onda bi neki uspevao da se oslobodi lanca i usledio bi pokolj. Pingvini bi gledali svoje mrtve drugove s potpunom nevericom i izrazom lica: „Nije mi stalo šta će biti sa mnom“, pokušavali bi da i dalje razgovaraju s psima, da nije bilo ljudi koji bi se umešali da ih spasu. Uostalom, ove ptice imaju vlastitu osobenu ideju o prisustvu i odsustvu, kako sam mogao da uvidim jednoga dana zahvaljujući nehotičnom eksperimentu. Dok se jedan od njih vraćao iz vode u *rookery*, na svoje mesto, zatekao sam se na njegovoj putanji; najpre me je pogledao iznenađeno, a zatim je pokušao da prođe kroz mene kao da me nema. Išao je napred, sudarao se s mojim nogama, vraćao se

nazad. Nedugo potom počeo je da me udara perajima za plivanje. Meni je bilo smešno, ali su udarci bili munjeviti i bolni. Pošto se nisam pomerao, napravio je ceo krug oko *rookeryja*, a ja sam se malo pomerio iščekujući ga na suprotnoj strani. Kada je stigao i video da sam i dalje tamo, bilo je jasno da je u potpunoj neverici. Njegovo zaključivanje bilo je besprekorno: obišao je ceo krug i stoga sam morao da iščeznem, nisam mogao da budem tu i dalje. Ceo krug znači promenu, u protivnom čemu ići ukrug?

Upornim posmatranjem uverio sam se da je tajna pingvina u tome što su istovremeno i nepogrešivi i nespretni. Ove životinje obdarene gracioznošću i samoironijom, osobinama koje pripisujemo razvijenijim vrstama, zapravo su velika nedovršena bića. Nisu uspjeli da postanu ribe, pošto voda nije njihov konačni element; premda su ptice, ne lete više, a kao dvonošci spori su i zabrinuti. Ostali su zarobljeni u toj nedorečenosti u pradaвна doba i od tada se više nisu menjali. Ali u ledu, po vetru koji zavija, čovek s pingvinima izgubi glavu. Poglavitito zimi, u večitoj noći, noći noću i noći danju, u potpunom mraku, onom neprestanom mraku što podriva um, razbija san, bespotrebno je gledati u časovnik, ionako je uvek čas istog mraka.

I jedne od tih noći koje nisu noći, kod *rookeryja* Kejpa Krozija na šezdeset stepeni ispod nule u potpunom polarnom mraku, nas petorica ili šestorica krenuli smo da vidimo kako carski pingvini legu jaja. Zanimljivo, ležanje na jajima zadatak je mužjaka, a ne ženki. Da bi se uzelo jaje, valjalo je podići u stranu životinje koje su pokušavale da ih zadrže vukući spojene noge po ledu. Bila je oluja i nije se gotovo ništa videlo. Džeremi je pomerio pingvina, ispružio ruku i osetio nešto ovalno i hladno. Bilo je to svakako jaje, ali od leda. Savršeno

oblikovano. Pingvin je izgubio jaje, sramio se, napravio je jedno lažno. Džeremi i pingvin su se pogledali, zapanjen čovek, postidjena životinja, ko zna da li zbog toga što je razotkriven u svojoj bolnoj prevari ili zbog toga što je znao da će mu i ono biti oduzeto.

Baš je tada, tog dana-noći, Džeremi s jajem od leda u rukama briznuo u plač, počeo da ječi, bacio se u trk, i što je više trčao to se više svlačio, odbacio je kapu, odbacio termičku jaknu, skinuo je čak i košulju od čoje i sve ostalo, plačući i spotičući se o zastruge, dine koje je vetar pravio od leda. Potrčali smo za njim, pronašli ga na zemlji gotovo nagog. Podigao sam mu glavu, obukao mu svoju jaknu, povikao po vetru: „Jesi li lud, hoćeš da umreš?“ i po vetru mi je Džeremi odgovorio: „Sve i da umrem, ovde to ni Bog ne bi primetio“. Pokušao sam da ga smirim, u međuvremenu je neko aktivirao radio i pozvao pomoć. Helikopter je stigao ubrzo, označili smo naš položaj zažarenim bakljama.

Narednih dana Džeremi se vrlo brzo oporavio, istini za volju i zato što je upoznao Italijanku, fizičara, Terezu Montaruli, člana grupe koja se bavila neutrinskom astronomijom i Projektom Nemo. Tereza radi na Univerzitetu u Bariju i Univerzitetu u Medisonu, Viskonsin, i pričala nam je o novim opservativnim horizontima: grade se ogromne infrastrukture kako bi se uočili drugi glasnici kosmosa, neutrini, čestice neutralne i gotovo posve neuhvatljive jer reaguju samo na slabu silu, jednu od osnovnih sila materije; i te čestice, neutrini, nemaju nikakvo naelektrisanje i nemaju nikakvu masu ili gotovo nikakvu u poređenju s fotonima koji su u elektromagnetnoj interakciji s materijom. Neutrino materija ne apsorbuje niti im putanju menjaju magnetna polja, i upravo zbog toga nose podatke o izvorima gde su nastali. Izuzev

neutrina koji potiču sa Sunca i šačice onih s jedne supernove, nikada nisu posmatrani neutrini iz kosmosa. Ali neutrini poseduju vlastite teleskope, „teleskopi neutrina“, tako se nazivaju instrumenti koji ih otkrivaju. Nisam uspeo da se uzdržim: „Neutrini i pingvini!“

Tereza je ljubazna i naredno je veče, na večeri u restoranu baze, dok smo bili na najnižoj tački planete i potpuno obavijeni ledom, pokušala da za nas sve prevede drugačijim rečima, više pojmovima, ali nije bilo lako. Objasnila nam je strpljivo da bi proizvodnja neutrina zajedno s fotonima bila zagarantovana ako bi izvori ubrzali ne samo elektrone već i protone; a da bi neutrini mogli da nastaju i zahvaljujući uništenju tamne materije koju sila teže gomila u središtu Sunca ili Zemlje, ili u središtu galaksije. Tereza je pokazivala svojim lepim rukama neutrine kao da su bili prisutni, Džeremi je slušao, a i ja sam slušao, planetarne razmere su me podsećale na Roberta Šeklija i granice između žanra i uniformne književnosti. Ovu tamnu materiju, nastavila je Tereza, činile bi nove čestice, „masivne čestice sa slabom interakcijom“ ili WIMP, kako predviđaju modeli osmišljeni da bi se proširila teorija koju danas primenjujemo za opisivanje materije. I podrazumevalo bi se objedinjavanje svih sila: pomenula je supersimetriju i ekstradimenzionalne teorije koje obuhvataju i druge dimenzije osim tri dimenzije prostora i vremenske.

Katkada između egzaktnosti nauke i onoga što je *phantasia* može doći do kolizije, ali fizičar ne sme da se ogлуši o doslednost vlastite discipline. Tereza je malo zastala, a onda nastavila: „Da bi se uočili neutrini, neophodno je na veoma velikim prostorima postaviti odgovarajuće instrumente i tako se boriti protiv slabih izgleda za interakciju s materijom koja je tipična za WIMP. Zbog toga je nemoguće napraviti teleskope

neutrina u galerijama ispod planina. Istraživanje retkih pojava zahteva ekran debelih slojeva. Hiljade metara pod morem ili pod polarnim lednicima.“

„Tokom narednih godina evropska naučna zajednica bi trebalo da izgradi uređaj za otkrivanje veličine kubnog kilometra, i ubrzo će biti instalirana veoma visoka kula-prototip upravo u Italiji, na Rtu Pasero, zbog povoljnih karakteristika vode i mora. Očekujemo dosta od opservatorija neutrina u Mediteranu jer će za razliku od onih s Južnog pola imati mogućnost da posmatraju središte naše galaksije. Ovde na Antarktiku je započeta izgradnja uređaja Ice Cube Neutrino Detector tako što se senzori uranjaju u led, u vertikalne bunare, pomoću bušilice u obliku kupe koja izbacuje toplu vodu. Sakupljeni podaci će nam pomoći da shvatimo kosmička zračenja, u najvećim dubinama lednika radimo za galaksije i supernove. To je kao da zvezde gledamo u bunaru.“

Nalazimo se u bazi Makmurdo, nazvanoj po američkom poručniku koji je izradio mapu oblasti 1841, ali ja više volim da je zovem drugim imenom, bazom Amundsen-Skot, po dvojici istraživača koji su ovde prvi stigli u trci ka geografskom Južnom polu, uz Amundsenovu prednost i bolnu tragediju Skota i njegove ekspedicije. Svakako ne bih mogao da doslovce ponovim Terezine reči i katkad nema načina da se prevede rečnik fizike, ne postoje uvek reči da bismo ispričali tu priču. I da budem iskren, dok je govorila misli su mi odlutale jer sam se setio svog prvog putovanja na Antarktik. Prošlo je izvesno vreme ali ga se sećam odlično, toga puta nisam stigao s Novog Zelanda, kako bi bilo jednostavnije, već iz Čilea, iz Santjaga.

Ukrcao sam se u glomazni džambo oko devet uveče, i oko ponoći sam se srušio od pospanosti, noć i san svaki

čas narušavani i izmučeni, zbog položaja i samog osećaja putovanja. Kada sam se probudio, u avionu su još uvek bili mrak i tišina, pokušao sam da se umijem kako sam mogao, po prvi put sam osetio da su mi noge otekale. Potom ponovo upaljena svetla, i novorođenčad koja je prigušeno kenjkala. Zanimljivo je kako novorođenčad dobro podnosi duga putovanja avionom: ako se izuzme očajničko plakanje prethodne večeri, tokom noći su spokojno spavala. Iza prozora se ukazala tanana linija plavetnila jedva vidljivog od crne boje oblaka, u zoru spuštanje nad Rio de Žaneirom. Razaznavao sam dok smo prilazili u širokom luku uvalu i grad i Glavu šćecera. Usledila je pauza od oko čas vremena bez napuštanja aerodroma. Iza dugačkog staklenog zida videle su se piste, brdašca i grad kao na izduženoj i uskoj slici, obojenoj jasnim bojama u kontrastu zore i ranog jutra. Bilo je šest sati po vremenu u Riju.

Nisam podesio časovnik, nisam dobro znao šta da radim sa četiri sata razlike, položaj sunca je nametao vlastiti ritam danu, a časovnik drugi. Činilo mi se da vraćanjem kazaljki unazad poništavam ona četiri časa, izvesno sam ih proživio, ali običan potez okretanja kazaljki ih je brisao, četiri časa su prognana iz mog života kao da ih nikada nisam ni proživio. A koje to časove prognati: časove polaska iz Frankfurta, kada je kapetan preko interfona saopštio rutu putovanja i najavio za sletanje vremensku prognozu, temperaturu i vreme u Riju? Što će reći: časovnik možete da podesite i sada, ionako ćete spavati, ionako će proteći jedna noć i kada se probudite čas više neće biti isti. Mogao sam da izbrišem najneprijatnije trenutke te noći, šta znam, kada je ono dete nekoliko redova ispred plakalo histerično. Ili časove sna, koje je lakše oduzeti proticanju života. Mogao sam da ih odstranim u

komadu, blok od četiri uzastopna časa sa svom mukom koju nose, ili da odaberem nekolike za ukupan zbir od četiri. Profesionalnog pilota u redovnom saobraćaju ova brisanja vremena često zadese, ali često i dodavanja, kada leti na istok, dodaci vremena koje nikada nije proživio: na kraju će biti stariji? mlađi?

Kad sam odlazio iz Rija, bilo mi je žao što ne sedim kraj prozora i što nemam napunjen fotografski aparat. Avion je leteo duž uvala i plaže na koju nam je stjuart ukazao kao u turističkom vodiču: „Evo Kopakabane!“ Pogled na tu obalu i oblakodere po prvi put mi je izazvao osećaj da sam na putu, da sam u zemlji gde je leto i gde su ljudi na odmoru. Kapetan je ljubazno porinuo avion nadesno i nalevo da bi omogućio putnicima s obe strane da sve vide i u tom trenutku, ubeđen da gubim nešto važno, ustao sam, otišao sam iza zastora, do deska naspram središnjih vrata, želeo sam da pogledam napolje kroz taj okrugli prozor, siguran da je slobodan. Ali bio je zauzet, na podu su čučale četiri hostese, plavuše u uniformama, priljubljene uz prozor. Čudno, mislio sam da su se navikle. Trenutak u kojem bih voleo da mi je fotografski aparat napunjen.

Bio je to moj prvi put na Andima, preleteli smo u pozno jutro i kroz okrugli prozor aviona video sam da su malo pod snegom, prepuni sunca, ogoljeni i tamnocrvenkasti. Čekanje prtljaga trajalo je dugo, a onda na izlazu natpis s mojim imenom kojega je držao gospodin onakav kakav i treba da bude Južnoamerikanac i, poglavito, Čileanac: mrkorumen, tamnih očiju, sedih brčića, u beloj košulji s kravatom na onizem i pomalo zaokrugljenom telu. S njim je bio Denovljanin koji je živio u Santjagu već četrdeset i dve godine, senjor Lagostena, s kojim je pak bio vozač američkog automobila,

od onih starih ali dobro održavanih i mahom za rentiranje, da bi što više prihoda doneli. Ostavili smo za sobom aerodrom, sunce, predeo, boju pampe, auto-put bez jasnih oboda kao da ih je vetar poništavao nabacujući strnjiku.

Santiago de Čile, 33° 26' južno i 70° 38' zapadno; Punta Arenas, 53° 10' južno i 70° 56' zapadno, pretposlednja nedelja leta južne hemisfere, 1990.

Odvezli su me u hotel Karera na Trgu Moneda, kojeg sam se sećao jer sam ga video na italijanskoj televiziji, sećao sam se da su ga bombardovali lovci hoker hanter engleske proizvodnje s oznakama čileanskih aviona, jedino što su piloti bili Amerikanci, kako se otkrilo docnije. Na tom trgu, u palati Moneda, umro je Salvador Aljende, prinuđen na predaju i samoubistvo. Bilo je to 11. septembra 1973.

Senjor Lagostena je, pomalo se znojeći, bio vrlo predusretljiv u davanju objašnjenja, svestan da je svako objašnjenje mala „stavka“ u završnom računu. Popili smo pisko, nacionalno piće, vrlo prijatno, potom me je poveo u šetnju najlepšim ulicama koje sam mogao da vidim i sam, a videću ih ko zna koliko puta. Nisam ni znao, niti mi je Lagostena rekao, ali stigao sam u vreme kad se zbivao „Transmisión del Mando“, u trenutku kada je diktator Pinoče „obnavljao demokratiju“, ako se uopšte može govoriti o demokratiji kada je reč o vinovniku krvavog državnog udara. Tih dana su se u

Santjago vraćali prognanici koji su gotovo dvadeset godina proživeli daleko, u najrazličitijim zemljama.

U pet i trideset, oslobodivši se Lagostene, konačno sam se našao s Roderigom de Kastrom kojeg sam tražio u Italiji, bezuspešno. On me je pozvao na večeru i došao po mene u hotel Karera. Roderigo je živio u Italiji petnaest godina, praktično u izgnanstvu, i vratio se nekoliko meseci ranije zajedno sa ženom Čileankom i njihovom četvorogodišnjom kćerkicom Ksavierom. U gostima im je bio postariji gospodin, bez obzira na džins i košulju na pruge, vrlo strpljiv i odmeren, i lepa četrdesetogodišnja gospođa, oboje iz Milana. Trebalo je da otputuju narednog dana na plovidbu fjordovima Patagonije na malom kuteru. Kada smo već bili za trpezom, pristigao je još jedan gost, sav odeven u beli lan sa crnom majicom ispod, sa cipelama u tonu, crno-belim, guste i sede kose i pored toga što je izgledao vrlo mladoliko, plavih nemirnih i milih očiju. Zvao se Ramon Barselona. Na početku mi je delovao kao kakav dendi, zapravo je bio još jedan izgnanik, živio je u Parizu preko deset godina, radio za EEZ, a kasnije mi je Roderigo rekao da je završio ekonomiju i da će dobiti posao u novoj čileanskoj vladi. Nakon večere došao je još jedan što je imao muke s režimom Pinočea, proveo je u zatvoru godinu dana, punačka momčina, negovane brade, koja se smešila s izrazom dobre, prirodne vedrine.

Ramon mi je ispričao priču o „stadionu“. Proveo je na njemu mesec dana, ljudi su se neprestano smenjivali i raspored duž tribina zavisio je od toga koliko su nekoga držali za opasnog: oni najopasniji bili su smešteni u lože, a manje opasni na tribine. Ramon je bio ubeđen da generali na početku nisu imali pojma ni o čemu. On je bio marksista u javnom životu, dva puta kandidat za nacionalnog predstavnika univerzitetske

komunističke omladine. Jednog jutra nakon mesec dana, rekao je, „pozvali su me i pustili da izađem sa stadiona a da me niko nije ni propitao; neki drugi nisu imali nikakve veze s bilo čim i završili su u zatočeništvu na duže vreme“. Onog 11. septembra, dok je prepodne Aljende umirao u Monedi, po podne su na stadionu započeli progoni i masovna hapšenja. Ako su držali da je neko umešan u rad vlade Narodnog jedinstva, bio bi uhapšen i prebačen u zatvorske centre rasute po čitavoj zemlji, mnogi su mučeni i ubijeni, Crveni krst je procenio da je slobode bilo lišeno oko sedam hiljada osoba u prvih deset dana. Među žrtvama je bio i Viktor Lidio Jara Martinez, kantautor, muzičar i pozorišni reditelj.

Gotovo dvadeset godina docnije izgnanici i preživeli su se okupili uveče na onom istom osvetljenom stadionu i na semaforu nije stajao rezultat utakmice, već su se pojavljivala imena mrtvih i nestalih, dezaparesidosi. Ogromnu čileansku zastavu, dugačku gotovo kao teren, držali su oni što su preživeli pokolj. Pinočev državni udar Santjago i Čile su videli drugačije od onoga što smo pratili na italijanskoj televiziji, mi nismo znali da su u Beloj kući predsednik Nikson i njegov savetnik za sigurnost Kisindžer odlučili da u Čileu valja proliti podosta krvi.

„Cija je odgovorna“, ispričao mi je Roderigo, „za pripremanje vojnog udara, zahvaljujući izveštajima obaveštajaca, i nije se trudila da obeshrabri planove pobune koji su joj podnošeni, štaviše, podržavala ih je i podsticala, i 1973. je general Pinoče sa svojim snagama oborio vladu Aljendea uz saglasnost američkih službi. Još je 1970. predsednik Nikson stavio do znanja da Amerikanci nikada neće prihvatiti Aljendeovu vladu, i naredio je Ciji da odvoji deset miliona dolara za borbu protiv Aljendea i za destabilizaciju njegove vlade.“

Smrt predsednika Aljendea se odrazila na prilike u Italiji. Enriko Berlingver, sekretar Italijanske komunističke partije, primenio je novu politiku nazvanu istorijski kompromis čiji je cilj bio da se italijanska demokratija zaštiti od opasnosti da ne zaplovi autoritarnim vodama što je dovelo do čileanskog državnog udara.

Naredni dan je otpočeo prelepim osunčanim jutrom i bila je to nedelja spokoja. Probudio sam se zadovoljan što sam ovde u Santjagu, smiren, srećan zbog novog poziva na ručak kod Roderiga i njegove žene. Prošetao sam se ulicama centra, kupio „El Merkurio“, ogromni nedeljni broj prepun dodatka, nabavio sam korpicu cveća, seo u taksi i otišao k njima. Otišao sam veoma zadovoljan, kao da je već reč o kakvoj navici. Ručak na praznični dan, u kući prijatelja, lep veliki prozor koji gleda na drveće araukarije, vremešna kućepaziteljka koja je služila za trpezom, lagani i prijateljski razgovori. Roderigo je dugo pričao o Indiosima iz Ognjene zemlje, verujem da je dosta radio na tome, i za naredne dve godine morao je da pripremi izveštaje o toj temi za jedan nedeljnik. Pokazao mi je rečnik koji je napisao Tomas Bridžiz, o kojem je govorio i Brus Četvin, i pomenuo je ime ostrva gde žive poslednji pripadnici plemena Alakaluf, njih dvadesetak, podeljeni na tri ili četiri porodične grupe. Rekao je da je FACH, Fuerza Aérea de Chile, jedini način da se tamo stigne, on je više puta pitao kapetana zaduženog za odnose s javnošću FACH-a ovde u Santjagu da ga povedu tamo gde čileanska avijacija ima svoju bazu, ali bez ikakvog uspeha. I još ponešto mi je ostavilo dubok utisak u tom razgovoru: po Roderigu, dezorganizacija Indiosa, neplanirana njihova sudba, posledica je toga što ne znaju za plansku poljoprivrednu proizvodnju, sejali su koliko im je potrebno i trošili odmah, bez

akumulacije, počevši od najmanje razvijenih zajednica: Alakaluf, Ona, Teuelće, a tek ovi poslednji imaju sistematski organizovanu poljoprivredu i istovremeno nastanak države.

Čas potom već sam bio na aerodromu, u gomili porodica s kratkim rukavima, i avion je bio prepun iste vrste ljudskog roda, nesnosna vrućina. Let je trajao četiri sata, i nadao sam se da je belina koja se kroz prozor nazirala u daljini belina lednika, ali bili su to niski oblaci ili mali vulkani. Na aerodromu niko iz agencije nije došao po mene. Smestio sam se u autobus i kada sam stigao u hotel Kabo de Hornos bilo je jedanaest i trideset. Upitao sam gde bih mogao da popijem pivo i poslali su me u jedini još uvek otvoren lokal, ogroman salon sa Čileancima sa licima Indiosa i Amerikancima koji mora da su prošli čitavom zemljom budući da su na sebi imali džempere od alpake. To me je, ne znam zašto, oneraspoložilo i čim sam popio svoje pivo otišao sam na spavanje. Ali pre nego što sam legao, pogledao sam ponovo kroz prozor sobe: videla se luka, u noći, ona čudna, važna i odmerena svetla ukotvljenih brodova. Premda ovde brodova ima malo.

Narednog jutra sam od samog početka imao osećaj proćerdanog dana, i proćerdao sam ga, u potrazi za kolima za iznajmljivanje. Pitao sam sekretaricu agencije koja ima sto u holu da li zna gde živi Fransisko Koloane, ona je pokušala da razgovara s nekim iz Doma kulture koji je, mislim, deo Fondacije i Muzeja Braun Menendez, zatvorenim zbog renoviranja. Na kraju sam joj zatražio adresu italijanskog konzulata.

Bila je to jedna od niskih malih vila s pročeljima od eternita, koje ovde nije ostalo u prvobitnom obliku nadstrešnice barake već je razvilo vlastitu arhitektonsku kulturu. Pozvonio sam na kapijici ispod pločice „Italijanski konzulat“, odgovorio

mi je ženski glas zamolivši me da sačekam i trenutak kasnije isti me je glas, devojke duge, sakupljene kose, pozdravio upitno otvarajući vrata. Predstavio sam se, zatražio konzula, ona je potvrdno klimnula glavom i rekla da do konzula treba otići u drugu prostoriju. Ispostavilo se da je druga prostorija velika mehaničarska radionica s odličnim izborom rezervnih delova. Konzul je bio čovek od pedesetak godina, dosta dobro je govorio italijanski i nije delovao nepouzdan kao italijanski konzul. Poveo me je u malu kancelariju-blagajnu radionice i rekao mi da mu konzulat donosi mnogo posla i da pokušava da učini ono što može. Bavio se onima iz italijanskog Programa Antarktik koji su došli na Rt Horn da bi pratili regatu. „Sve je više događanja u ovoj oblasti i trebalo bi uspostaviti ponovo diplomatski konzulat“, rekao je. „Ja sam, zapravo, vicekonzul. I prethodni konzul se bavio trgovinom, jedino što su mu poslovi propali. Stavio je sve stvari konzulata u džak i ostavio ga tamo. Onda je pobeo. Gradonačelnik mi je uručio džak i upitao me da li hoću da budem konzul. Ja sam prihvatio, ali počinje da mi oduzima previše vremena“, zaključio je oblačeći ponovo sako. Pošto sam video velike glave motora na radnom stolu za njegovim leđima, iza vrata, upitao sam ga da li u svojoj radionici popravlja i brodske motore. „Sve motore, sve koje možemo da popravimo. Možemo reći“, zaključio je „da je ovo najvažnija radionica za popravke u Punta Arenasu“. Potom me je odveo kolima do hotela.

Želeo sam da vidim Slobodnu zonu, i taksijem sam prošao velikim bulevarom s drvoredom koji vodi pored salezijske crkve i groblja. Zona je bila ogromni trgovinski centar na kraju grada, u pravcu aerodroma, prostrani bulevar s velikim zgradama od jednog ili dva sprata s leve i desne

strane, još jedan bulevar s lejom u sredini koji vodi k moru. Seo sam u drugi taksi i vratio se nazad, duž bulevara groblja, zaustavivši se kod salezijanske crkve i muzeja. Muzej poseduje podosta eksponata koji svedoče o istoriji oblasti, o Indiosima, kartografiji magelanske oblasti, radu oca Alberta Marije de Agostinija, geografa, istraživača i pesnika sa strašću osvajanja velikih visina, o aktivnostima salezijanske misije. Sprat iznad i hodnik na onom ispod nove su gradnje, štaviše skorašnje, presvučeni itisonom do zidova, dobro osvetljenih vitrina, promišljene postavke, s didaktičkim panelima, pa čak i velikim dioramama magelanskih predela s obojenim figurama i statuama Indiosa. A u odajama na prvom spratu nagomilana je ogromna količina etnografskog i antropološkog materijala zatvorenog u vitrine stare čitav vek i prapraćenog natpisima perom iz različitih doba. Pršljenovi kita, mnoge punjene životinje, ptice svake vrste, lobanje Indiosa podeljene po etnijama, skeleti Ona, skeleti delfina, strele, kamenje za pračke, kućni pribor i ogrlice, fotografije posete ovim mestima pape Jovana Pavla II, sve prekriveno slojevima prašine i jezovitog izgleda, u krkljajućem vonju već uveliko pristigle smrti, zaustavljene mumifikacijom, nepomične smrti kao u prirodnjačkim muzejima.

Upitao sam vratara, koji je izvesno bio i crkvenjak, da li mogu da razgovaram sa starešinom. Odgovorio mi je da je u klinici, da će se vratiti u sredu, i da je novi starešina tek došao, četiri ili pet dana ranije, i da su obojica Italijani. Po crkvenjaku, a i meni, bolje je sačekati onog starog koji će doći u sredu. Vrativši se u hotel, video sam predračun za iznajmljivanje automobila, rekao sam gospođici da ga uzimam i iskoristio sam ono malo vremena što je preostalo za šetnju duž luke, pokušavajući da zamislim da li je mol odakle su polazile

ekspedicije De Žerlaša, Nordenskjulda, Šarkoa, i gde je pristao Šekltan nakon kobnog putovanja *Endjuransa*, bio stari drveni mol, izjeden vodom, koji se vidi s leve strane, ili pak onaj iza Slobodne zone gotovo izvan grada. U svakom slučaju, kraj mola je po dužini stajao remorker po imenu *Erebus*, ime koje možeš odabrati samo ako imaš veze s Antarktikom, to je ime aktivnog vulkana na ostrvu Ros.

Narednog dana sam ustao rano, sve sam brzo posvršavao da bih bio spreman u deset, kada sam očekivao auto kako bih krenuo. Od pet ili šest mogućih itinerera odabrao sam put na sever: tri stotine kilometara po Patagoniji, sa usponom preko Puerto Natalesa, Sero Kastilja sve do planine Pajn. Pozvao sam telefonom majku. Srećan sam što je čujem. Ali kako putovanje može postati avantura i putovanje na kraj sveta ako svakog jutra razgovaram telefonom s majkom? U deset su me pozvali iz agencije za iznajmljivanje automobila da me obaveste da auto kasni pola sata, puštao je ulje i želeli su da provere.

Koristim tih pola sata da bih posetio „Prensa Austral“, lokalne dnevne novine Punta Arenasa. Zgrada „Prensa Australa“ je niska, u jednoj od bočnih ulica od trga. Potražio sam nekog od urednika. Odveli su me u kancelariju jednog novinara, elegantno odevenog kako samo mogu biti izvesni Južnoamerikanci srednjih godina, ravne sede kose očesljane unazad, tamne puti, mršav, zatamnjenih naočara, na prstu zlatni prsten s kamenom, osmehnut. Kada sam ga upitao za Fransiska Koloanea odgovorio je iznenađeno: „Ne živi u Punta Arenasu, katkad dođe ali već dugo živi u Santjagu“. Pitao sam ga da li u gradu ima starijih ljudi koji bi mogli nečega da se sećaju. Po njegovom mišljenju najstariji i najprikladniji su bili pripadnici jugoslovenske zajednice. Ispričao

mi je o nekom osamdesetogodišnjem istoričaru, vrlo uvaženom, telefonirao je nekoj gospođi tražeći informacije, i nakon nekoliko telefonskih poziva rekao mi je da će mi naredne srede dostaviti spisak starijih osoba s kojima bih mogao da razgovaram. Zanimalo ga je šta mislim o gradu i pokušao sam da mu uzvratim u najprijatnijem obliku svojim utiskom propadanja. „Krivica Panamskog kanala“, prokomentarisao je. „Nekada su, hteli to ili ne, svi morali da prođu ovuda, i danas hiljadu i tri stotine brodova godišnje prolazi Magelanovim moreuzom“. „U luci?“, upitao sam. „Ne, ovde se ne zaustavljaju“, odgovorio je.

Kola su me čekala i krenuo sam na sever. Moj plan je bio da stignem dokle sam mogao da stignem s razumnom mogućnošću da se vratim nazad ne previše kasno iste noći.